

lijke dagen, maar ze kwam er in 't eind toch altoos doorheen. Geen zorgen voor zijn tijd. Vroeg of laat zou 't wel eens ernst kunnen worden. Ze kent ook wel gezinnen, waarin het ten langen leste bittere miserie werd. Maar dan gold dit juist van die melancholische gestalten, die alles zwaar opnemen, en geen moed hadden om er zich over heen te zetten. Met al dat zielsbenauwen over wat tegenloopt, raakt men er niet boven op, maar er juist onder. Men moet niet onder den druk van het leven gaan zitten. Hoe lichterhartiger en vrolijker men het leven opvat, hoe beter men er doorheen komt. Ook met dat algeheel zorgen voor alle diens en dat men in zijn gezin komt men er niet. Men moet eens wat overgeven kunnen en laten loopen. Dan loopt er wel vaak veel in de war, maar over een tijdje komt dat wel weer terecht. Een bijl. humor, en op zijn tijd eens uitgaan en het leven genieten, is de ware les van wijsheid. Niet de droefgeestige, alleen de blijgeestige komt er. 'ik dank u voor dat altoos bezorgd zijn. En ook op Nieuwjaar lachen we met een vrolijk hart de ons onbekende toekomst tegen. 't is dusver altoos goed gegaan. Waarom zou 't nu anders wezen?

Zoo spreekt het datteloze kind der wereld. Dan wordt het huishouden verwaarloosd. Men leeft er maar op toe. Op zijn inkomsten ziet men zoo nauw niet. Aan goed boedhouden, denkt men vaak niet eens. Vrolijk lachen is het zorgeloos lied van elken morgen. Zoo raakt men achteruit, maar doet er het oog voor dicht. 't weert een jaar om, dan is men nogmaals achterop geraakt. Het wordt tobben van allen kant, met zijn beurs, met zijn dienboden, met zijn kinderen. Keer op keer zijn er dingen die zoo bitter tegenvallen. Ook de stemming onder elkaar laat zoo vaak te wenschen over. Geboden wordt er heelemaal niet meer. Maar geen nood. Men zet er een vrolijk gezicht tegen in. Klagen en treuren helpt toch niet, en daarom lacht men er tegen in. De huismoeder gaat voor. De man lacht mee. En de kinderen zelfs maakt al dat lachen op Nieuwjaar, alsof 't een feestdag was, vrolijk.

Plaats nu naast die zorgeloze huismoeder de deugdelijke huisvrouw, die, onder Salomo's naam, Lemuel in beeld bracht.

Ook een vrouw die geen zorgen kent, en een die ook licht om den toekomstenden dag, maar die 't doen kan juist omdat ze alles op 't hart droeg, en zoo flink en degelijk voor alles gezorgd heeft. Ze is in haar huis thuis. Ze is van alles wat in haar huis omgaat op de hoogte. Over alles gaat haar oog. Niets ontgaat haar. Ze heeft op alle ding oordelend, niet naar gril of inval, maar naar den aard van alle ding. Ze regelt 't alles, ze ziet 't na, of 't wel moet naar 't moet. Ieder heeft zijn taak, en ze ziet na of een ieder zijn taak naar eisch vervult. Tot op 't kleinste merkt ze. Niets mag verwaarloosd of weggeworpen. Ze zorgt dat een ieder op zijn plaats blijft, dat een ieder in haar huis zich gelukkig kan gevoelen. Mild en toch ruig gaat 't alles toe. Jaar in jaar uit beteren zich de inkomsten. Sonis wordt er weelde gekend. En juist omdat heel haar huishouden als op een uurwerk loopt, en ze niet en weet dat 't goed gaat, kent ze voor den dag van morgen geen zorgen, niet ze blijmoedig de toekomst tegen, en durft ze vrolijk lachen, als een zwaartillend bezoeker haar vraagt, of ze zoo'n nieuw jaar toch niet half angstig tegengaat.

En ook hier geldt het, zoo de vrouw zoo de man. Salomo heeft 't, er zoo, maar het leven gegrepen, bijgetekend, hoe die deugdelijke huisvrouw ook haar man degelijk in zaken had gemaakt. Een geregeld, stil, rustig huiselijk leven, waarin men het kleppen van de wieden van den molen bij avond en bij morgen hoort, vormt een zedelijke kracht, die o, zooveel ellende afwerft, en zooveel onheil keert. Zulk een leven houdt af van dwaasheden. Het doet op alles toezien. Het wijst op 't kompas aan, of er stormen komende zijn. En als dan weer 't jaar om is, en een nieuw jaar zich inzet, spreekt de gelukkige toekomst, die voor heel dat jaar het geregelde, zorgzame en vooruitziende leven bracht, van zelf moed in, om 't jaar, dat dan komt, met goede hope tegen te gaan. En daarom, geen donkere trek om 't oog, geen halve langheid wat zult, een nieuw jaar weer brengen zal, maar wetende dat 't tuit van 't schip op orde en de kiel solide is, vaart zulk een gelukkige vrouw, met haar man, opnieuw de haven uit, en dan doen ze het met een dankbaren lach op 't gezicht.

En toch is dit nog het hoogste niet, en daarom voert Salomo er bij: Een vrouw die den Heere vreest, zal geprezen worden.

Lang niet altoos verzeft ons 't geluk op den levensweg. De vooropgevoel van ons wijken, o, zooveel kan ons bejagen. Omstandigheden van onzen wil geheel onafhankelijk kunnen de vreugde komen verstoren. De middelen van bestaan kunnen trager gaan vloeien. Krankheid kan de levensvreugde komen; bannen. Gevaar kan dreigen. De dood kan bij ons aankloppen. Verdriet kan ons door anderen worden aangedaan. Men kan met vijandschap worden tegengestaan. Kortom, er kunnen jaren komen, dat de tranen gedurig aan ons oog onttelt. En dan natuurlijk haat de liefste zorg van de huismoeder niet. Als 't God den Heere belooft ons te beproeven, moet die beproeving doorworsteld en doortaan.

En ook helpt 't dan niet, of 't huishouden al nog zoo precies en keurig is ingericht. Krankheid kan alle huishouding komen verstoren, en als het hart benepen wordt, en veel dat anders goed liep, nu aan zichzelf moet worden overgelaten, dan helpt geen degelijkheid of zorgzaamheid, en staat onze hulpe eeniglijk in de vrees van den Heere onzen God.

Leef, die vrees van den Heere onzen God; voel men dat ook 't langste lijden een zegen kan brengen; en zegt 't geloof ons, dat 't toch alles in Gods hand is, en dat Hij het maken zal, — dan kan in 't geloof zelfs het meest benepen hart zich onder den langsten druk opheffen, en door de tranen heen lachen om den toekomstenden dag, juist wie we dan onzen God zorgen laten, en Hij ons de zorgen van 't hart neemt.

Zoo, zei Jezus het: 'Weest dan niet bezorgd voor den dag van morgen, en zegt niet, wat zullen we eten of drinken, want alle deze dingen zoeken de heiligen, want uw hemelsche Vader weet, dat gij alle deze dingen behoeft.' Zij 't zoo ook nu, bij de intrede van het jaar 1914, ons allen te moede.

Sluit voor niets het oog. Zie al wat dreigt helder onder de ogen. Is er schuld door verwaarloozing in uw gezin of in uw zaken, belijdt het, doe boete, en herstel wat zoo niet bijeen mag. Gleeft ge soms over maar al te veel in lichterhartigheid heen, leg af die zorgeloosheid, en wen er u aan, in sipte zorgvuldigheid dit komende jaar uw plicht te volbrengen. Maar voor alle dingen, ga dit jaar tegen in de vrees

des Heeren. Sta in het vast geloof, dat uw Vader in de hemelen voor u zorgen zal, indien maar uw leven een leven nabij Hem is. En al pikt ge dan een traan weg, dan zal toch ook bij u een lach van heilige vreugde er doorheen tintelen.

Nabij God is 't altoos veilig!

Dr. A. K.

Amsterdam, 24 December 1913.

Toen bij de benoeming van Prof. Noordzij er onzerzijds op gewezen werd, dat het biljkijk was, ook de Gereformeerde richting, vooral nu ze aan wetenschappelijke invloed en betekenis gewonnen had, aan onze Rijks-universiteiten te doen vertegenwoordigen, door een bescheiden deel van de katheders in de Theologische faculteit haar af te staan, — altoos aangenomen natuurlijk, dat er voor de vacante katheders knappe mannen onder de Gereformeerden te vinden waren, en in casu was dit het geval — was heel ons lieve vaderland in verontwaardiging ontstoken. De liberale pers gaf openlijk haar afkeuring te kennen over zoo snood bedrijf; van moderne zijde beweerde men, dat dit een aanslag was op het wetenschappelijk karakter onzer Universiteiten; zelfs in het parlement werd de arme *Heraut* om de ooren geslagen. In Nederland werd bij de benoeming van professoren nooit naar richting of partij gevraagd; in een fatsoenlijk gezelschap gewaagde men daarvan zelfs niet; het deed er niets toe, of iemand modern, ethisch of gereformeerd was; de eenige keur die bestaande, was de wetenschappelijkheid. En of we er al op wezen, dat het toch ietwat zonderling was, dat bij benoemingen altoos de modernen en ethischen en groningers wetenschappelijk bleken, maar de gereformeerden nooit, niets baatte. Ons vromis stond vast. We hadden het hooge peil, waarop in Nederland de benoeming der professoren stond, omhoog gehaald. Bij zulk een benoeming werd niet naar de richting, maar alleen naar de wetenschappelijkheid gevraagd.

Dankbaar voor de ontvangen les, hoe wel niet overtuigd, hebben we afgewacht, hoe het bij de volgende benoemingen gaan zou. In Groningen waren twee vacatures ontstaan in de Theologische faculteit, door dat Prof. Van Rhijn overleed en Prof. Meyboom emeritaat nam. De vervulling derze vacatures laat zeer lang op zich wachten, en er schijnt achter de schermen druk 'gewerkt' te worden, niet om den meest wetenschappelijke man er te krijgen — o neen, maar om deze vacante katheders te winnen voor de 'moderne richting'. Natuurlijk zijn de moderne Candidaten voor deze vacatures 'wetenschappelijke mannen', zelfs de 'meest aangeezene mannen' voor de te doceren vakken, — wie zou er aan twijfelen? — maar dat is toch niet de grond, waarop men ze aanbeveelt. Men acht, dat de orthodoxie te Groningen te veel te zeggen zou krijgen, wanneer de twee nieuwe hoogleraren ook orthodox waren. Precies wordt uitgerekend, hoeveel representanten elke richting onder de professoren heeft, en dan opgemerkt, dat nu biljkijkshalve twee katheders aan de 'moderne richting' toekomen.

En als bewijs, dat dit geen vuige laster is, want het schijnt haast ongelooflijk, moge hier volgen, wat het weekblad voor de Vrijzinnige Hervormden schrijft:

Hoogleraarbenoeming te Groningen.

Het Weekblad voor de Vrijzinnige Hervormden schrijft:

Reeds geminnen tijd zijn aan de universiteit te Groningen twee hoogleraarplaatsen in de theologie vacant. Prof. Meyboom moest afsteden, omdat hij den zeventigjarigen leeftijd bereikte, en Prof. van Rhijn overleed. Waarom wacht men toch zoo lang met het vervullen derze vacatures? Wij vernemen, dat eerst pogingen zijn aangewend, om het aantal staats-hoogleraren, dat thans vier bedraagt, op vijf te brengen, en dus drie nieuwe te krijgen. Zoo lang de onderhandelingen daover niet ten einde waren, en het dus nog niet vast stond, welke vakken van het onderwijs aan de te benoemen personen zouden worden opgedragen, was het begrijpelijk, dat het doen van een keuze werd uitgesteld. Maar het is nu ook al weer een poos geleden, dat deze kwestie is beslist. Het aantal blijft vier, en er moeten dus twee nieuwe hoogleraren zijn. Waarop wordt nu nog gewacht? Zijn er te veel of te weinig personen, die voor deze benoeming in aanmerking komen, zodat het doen van een keuze moeilijk valt? Of wordt de benoeming vertraagd, omdat richtingskwesties in het spel zijn?

Naar ons oordeel behoort dit laatste niet het geval te zijn, ligt althans de oplossing ervan voor de hand. De twee staats-hoogleraren, die nog in functie zijn, zijn beiden orthodox. Van de kerkelijke hoogleraren is een orthodox en een evangelisch. Modernen ontbreken dus thans geheel. En de theologische studenten van Groningen zijn al sinds eenige jaren voor minstens de helft modern. Het ligt dus voor de hand, nu twee moderne hoogleraren te benoemen. Want als dat gebeurt, zal toch nog de orthodoxie sterker zijn vertegenwoordigd dan zij biljkijkverwilt verlangen kan. Of zijn er — want de richting mag hier niet geheel beslissen; eigenlijk diende op bekwaamheid in de eerste plaats te worden gelet, en in elk geval moet er ernstig rekening mee worden gehouden — of zijn er voor het geven van onderwijs in de opengekomen vakken geen bekwaame moderne theologen te vinden, en wel orthodoxe? Zoo staat het, meenen wij, allerminst. Voor zoover wij weten, zijn er thans geen orthodoxe theologen, die bijzonder in aanmerking komen, en zijn juist twee moderne er om zoo te zeggen voor aangewezen. Wij hopen spoedig te vernemen, dat die twee benoemd zijn. Waarop wordt gewacht?

Zelfs de vrijzinnige studenten, naar de *Nieuwe Rotterdammer* Crt. meldde, hebben officieel aan de Regeering een verzoek gericht om in de beide vacatures aan de Theologische faculteit te Groningen 'vrijzinnige' professoren te benoemen.

En indien ge verwachten zoudt, dat ook

nu weer heel de liberale pers, de *Nieuwe Rotterdammer* aan het hoofd, kreten van verontwaardiging zou slaken over zulk een snood bedrijf, met heiligen gloed zou opkomen voor den eisch, dat bij Hoogleraarbenoemingen naar geen richting mag gevraagd worden, maar dat de Regeering alleen te maken heeft met de wetenschappelijkheid, — eilacy, hoe bedrogen ge dan uitkomt.

Er is geen interpellatie in de Kamer, er is geen spektakel in het land, er is geen woord van kritiek zelf.

Hoe dit psychologisch raadsel te verklaren is?

Och, doodeenvoudig.

Toen ging het om de Gereformeerden er buiten te houden, nu om de modernen er in te krijgen.

## Van de breking des Broods.

### XII.

Op het mystieke element legt Calvijn dus bij het Avondmaal vooral den nadruk. Bij het Avondmaal is er niet alleen een geloovig herdenken van Christus' dood, maar wordt ons ook betekend en verzeigd de mystieke eenheid der geloovigen met Christus, die onder het Avondmaal op voor ons onbegrijpelijk wijze wordt bevestigd en versterkt. En evenzo is het met de broederlijke gemeenschap der geloovigen. Niet wij komen daar in de eerste plaats om aan deze broederlijke liefde uiting te geven, maar doordat we aan Christus als ons hoofd verbonden zijn, zijn we tevens leden van één lichaam, en deze mystieke eenheid der geloovigen onderling wordt door den Heiligen Geest bij het Avondmaal ons bezeugd en versterkt. Toch volgt daaruit geenszins, dat het Avondmaal niet tevens een ethische verplichting zou meebrengen om elkander nu ook als broeders lief te hebben. Wel niemand onder de Reformatoren heeft juist op dien ethischen plicht sterker den nadruk gelegd dan Calvijn. Reeds in de eerste uitgave van zijn *Instituut* doet Calvijn dit met een warmte en innigheid, die deze bladzijden tot de schoonste onder zijn *Instituut* doen behooren. Hij noemt hier evenals Augustinus het Avondmaal een 'band der heilige broederliefde'; wijst evenals ons Avondmaalsformulier op het voorbeeld van Christus, die zich aan ons heeft gegeven, opdat wij ons aan elkander zouden wijden; en gebruikt zelfs evenals ons Avondmaalsformulier hetzelfde beeld, dat de eenheid der geloovigen ons wordt voorgesteld door het één brood, dat in het sacrament ons wordt gegeven, omdat 'gelijk dit één brood uit vele graankorrels bereid is, die zoo onder elkander zijn vermengd en verenigd, dat de een van de ander niet meer onderscheiden kan worden, zoo ook wij door een zoo groote overeenstemming der zielen verbonden en saamgevoegd behooren te zijn, dat geen de minste twist of verdeeldheid scheiding mag maken'. En na de woorden van Paulus uit I Cor. 10: 17 te hebben aangehaald, verklaart Calvijn zelfs, dat 'we alleen dan in het sacrament een schitterenden voortgang zullen maken, indien deze gedachte diep in onze zielen is ingeprent, dat niemand der broeders door ons kan gekweld, bespot, uitgelachen, veracht of op eenige andere wijze kwaad kan aangedaan worden, of we doen dit Christus zelf aan; dat we van onze broeders ons niet scheiden kunnen, of we scheiden ons van Christus zelf af; dat we Christus niet kunnen liefhebben of we moeten hem liefhebben in onze broeders; dat we de zelfde zorg, die we dragen voor ons eigen lichaam, ook moeten dragen voor onze broeders, die leden van ons lichaam zijn en dat, evenals geen lid van ons lichaam pijn kan lijden of alle andere leden voelen die pijn mede, zoo ook wanneer een broeder door eenig leed getroffen wordt, we door mede te lijden met hem, het gevoel moeten hebben, alsof dit leed ons zelf getroffen had'. (Calv. Opera ed. Corp. Ref. t. I, p. 126 en v.v.) Zoo gaat Calvijn meerdere bladzijden voort; het weinige wat ik hier mededeelde moge volstaan om te doen zien, hoe ongerijmd de bewering is, alsof Calvijn op deze ethische verplichting geen nadruk zou hebben gelegd.

Prof. Goossens, die dit citaat kent en er zelf een stuk uit mededeelt, tracht echter den indruk ervan terstond te verzwaken door de opmerking, dat Calvijn wel zoo schreef in 1536, maar dat deze zinspelingen zich in de latere uitgaven der *Instituut* verliezen onder de overige beschouwingen, en dat in de Commentaren van Calvijn uit later tijd een geheel andere toon wordt beluisterd. Nu heeft Calvijn in zijn Commentaren zich altoos toegelegd op korthed en klaarheid, hij legt alleen uit wat in den tekst staat, maar verloopt zich niet in practische toepassingen. Maar dat Calvijn nooit anders heeft gedacht over de zaak zelve blijkt uit de predikatie, die hij tegen 't einde van zijn leven over I Cor 10 en 11 heeft gehouden en die in 1563, dus één jaar voor zijn dood, zijn uitgegeven. In zijn zevende predikatie spreekt Calvijn over de woorden van Paulus in I Cor. 10: 16, 17. Ook hier blijft Calvijn als prediker aan de resultaten van zijn exegese getrouw en verklaart daarom bij vs. 16, dat Paulus hier niet spreekt over de eenheid der geloovigen, maar over de eenheid met Christus; maar na dit vooropgesteld te hebben, voegt hij er terstond aan toe, dat Paulus uit die gemeenschap met Christus bij het Avondmaal afleidt in vs. 17, dat ook wij één lichaam zijn en dat we daarom broederlijke liefde onder elkander moeten hebben. En dan leidt hij in deze predikatie breed over deze verplichting tot broederlijke liefde uit. Hetzelfde beeld van de vele graankorrels, waaruit één brood bereid wordt, komt ook hier weer terug. En hoe ernstig Calvijn

dezen plicht tot broederliefde de gemeente op het harte bindt, blijkt wel, als hij daarop volgen laat, dat 'degenen, die toch wagen den Avondmaal te komen, hoewel ze met haat en rijd tegens elkander vervuld zijn, daardoor niet alleen Christus bevel overtreden, maar zelfs, zoover het hun mogelijk is, met beide voeten zijn sacrament vertreden, waardoor Hij ons saambinden wilde. Wanneer we, zegt Calvijn, van één brood eten en van één wijn drinken, getuigen we daarmee voor God en zijne engelen, dat we één lichaam zijn, en hoe zullen we dan tegen elkander verdeeld zijn? Is dat niet een bespotting van Christus en een ontheiliging van het Sacrament, dat Hij ons geboden heeft.' (Calv. Opera ed. Corp. Ref. t. XLEX p. 666, 667, 668.)

Is hiermede de laatste twijfel weggevaagd of de inhoud van ons Avondmaalsformulier wel overeenkomt met Calvijn's opvatting van het Avondmaal, dan kan ik hiernede van dit onderwerp afstappen, om aan de hand van de thans gewonnen resultaten na te gaan, welk verband er bestaat tusschen deze opvatting van Calvijn en den eigenaardigen vorm, dien hij aan de bediening van het Avondmaal gegeven heeft, in onderscheiding met Zwingli. Het eigenaardig verschil tusschen beider liturgie moet toch van dit dogmatisch standpunt uit verklaard worden.

Dat Calvijn evenals Zwingli er nadruk op gelegd heeft, dat bij het Avondmaal geen ouwel, maar één brood zou gebruikt worden en dit brood in stukken zou worden gebroken, heb ik reeds vroeger aangegevoerd en behoeft hier niet herhaald te worden. Wel is het van belang na te gaan, welke betekenis Calvijn aan deze ceremonie gehecht heeft. Uit hetgeen ik reeds medegedeeld heb bij de bespreking van Calvijn's dogmatische opvatting van het Avondmaal, blijkt nu, dat Calvijn hiermede drieërlei betekenis in verband heeft gebracht. In de eerste plaats heeft Calvijn in het *breken van het brood* evenzeer als Zwingli een voorstelling gezien, hoe Christus lichaam voor ons aan het Kruis gebroken of geofferd is. Wel heeft Calvijn noch in zijn *Instituut* noch in zijn Commentaren hierover breed uitgeveerd, maar dat hij deze symbolische betekenis er wel aan hechtte, bleek bij zijn verklaring van I Cor., waar hij de onjuiste exegese van Luther, die meende, dat de woorden: dit is mijn lichaam, dat voor u gebroken wordt, alleen zouden betekenen: dat u uitgedeeled wordt, beslist verwierp, er op wees, dat de Apostel hier zinspeelde op de ceremonie van het *breken des broods* bij het Avondmaal, en handhaafde, dat zoo ook Christus lichaam voor ons aan het Kruis gebroken of geofferd was. Trouwens, het feit, dat Calvijn in zijn *Instituut* er telkens met nadruk op wijst, dat we bij het Avondmaal het lichaam van Christus ontvangen, dat voor ons gebroken of in den dood overgeleverd, en het bloed, dat voor ons vergoten wordt, leidt vanzelf er toe, in het *breken van het brood* en het *uitgeven* van den wijn een symbool van Christus Kruisdood te zien. In de tweede plaats — en hierin wijkt Calvijn zeer beslist van Zwingli af — ziet Calvijn in de breking des broods tevens een symbool van onze waarschijnlijke gemeenschap met Christus' lichaam. Zoo vat hij de woorden van Paulus op in I Cor 10: 16: het brood dat wij breken, is de gemeenschap des lichaams van Christus, en zoo zegt hij ook in zijn *Instituut*, dat de Heere Christus door de breking des broods ons voorstelt de gemeenschap met Zijn lichaam (Inst. lib. IV, cap. XII, § 10). Het *breken des broods* dient toch om het brood uit te deelen, opdat een iegelijk geloovige daarvan de en zoo de gemeenschap met Christus' lichaam ons voor ogen worde gesteld. Beide symbolische handelingen: het *breken* en het *eten*, hangen bij Calvijn ten nauwste saam en worden door hem nooit gescheiden. Zooals Christus, zal zijn lichaam waarlijk een spijs voor onze zielen worden, het eerst moest laten breken aan het Kruis, zoo wordt ook bij het Avondmaal het brood eerst gebroken, opdat we van dit gebroken brood als symbool van Christus gekruisigd lichaam zouden eten. En in de derde plaats ziet Calvijn in de breking des broods, gelijk hij in zijn Commentaar op I Cor. 10: 16, 17 uitdrukkelijk verklaarde, ook een symbool van de vereniging der geloovigen tot het één lichaam van Christus, aangezien we bij het Avondmaal niet elk afzonderlijk een brood ontvangen, maar allen eens broods deelachtig worden, dat daarom in vele deelen moet gebroken worden. Ook deze symbolische betekenis staat echter niet los naast de andere, maar hangt er wederom ten nauwste mede saam. Het saam eten van één brood en het drinken uit één beker is niet maar een teken van broederlijke intimiteit, maar doelt bepaaldelijk daarop, dat we allen eens broods, d. w. z. Christus, deelachtig zijn, en door deze gemeenschap met Christus de geloovigen ook onderling verbonden worden tot één lichaam. Het middelpunt is en blijft dus bij het Avondmaal de waarschijnlijke gemeenschap met Christus, waarom Calvijn kortweg 'de breking des broods' het symbool dezer gemeenschap noemen kan; deze gemeenschap zou echter niet mogelijk wezen, wanneer Christus' lichaam niet aan het Kruis voor ons verbroken was; en uit die gemeenschap met Christus volgt vanzelf de eenheid der geloovigen, die, omdat ze met Christus het Hoofd verbonden zijn, ook saam één lichaam vormen.

Juist om deze innerlijke eenheid scheidt Calvijn niet als Zwingli de breking des broods in twee acties. Zwingli laat eerst de breking des broods plaats vinden onder den predikant bij de voorlezing der inzettingenwoorden en daarna door de geloovigen zelf bij het rondleiden van het Sacrament; de eerste actie stelt dan blijkbaar voor bij Zwingli, hoe Christus zijn lichaam voor ons

kruisigen liet, de tweede actie is een teeken en pand van de broederschap der geloovigen. Bij Calvijn blijft het één actie; de Dienaar breekt het brood en deelt het aan de geloovigen uit, onder het uitspreken der woorden: 'Het brood, dat wij breken, is de gemeenschap met het lichaam van Christus.' Daarom blijven bij Calvijn de geloovigen ook niet op hun zitplaats zitten, maar moeten ze opstaan en naar de Avondmaalstafel gaan, om daar uit de handen des Dienaars het gebroken brood te ontvangen. De actie der geloovigen sluit Calvijn daarom bij het Avondmaal niet geheel uit; hij wil ze niet puur lijdelijk onder het Avondmaal laten verkeeren. Zelfs komt hij met nadruk op tegen de gewoonte der Roomsche Kerk, dat de priester dengenen, die communiceren, den ouwel in den mond steekt, en eischt hij, dat ieder Avondmaalsganger zelf tot het Avondmaal zou treden; met eigen hand het brood nemen zou en het zelf naar zijn mond zou brengen. Zoo moet door deze symbolische handeling duidelijk worden, dat er bij het Avondmaal ook een *geloofsdaad* van den Avondmaalsganger noodig is; zonder welke de zegen van het Avondmaal niet kan genoten worden. Wie de hand des geloofs niet uitsteekt en niet den mond des geloofs Christus niet eet, heeft aan het Avondmaal niets. Maar hoofzaak blijft voor Calvijn bij het Avondmaal — en daarin ligt het verschil met Zwingli — niet de actie van den geloovige, maar de actie, die van Christus uitgaat. Christus moet bij het Avondmaal zijn gekruisigd lichaam tot een voedsel onzer zielen ons schenken. Vandaar dat bij Calvijn de Dienaar, als representant van Christus bij het Avondmaal, het brood breekt, om ons voor ogen te stellen, hoe Christus zijn lichaam voor ons gebroken liet, en daarna dat gebroken brood ons geeft, omdat Christus alleen de waarschijnlijke gemeenschap met zijn lichaam ons schenken kan. Heel deze symboliek zou vervallen, wanneer de geloovigen zelf het brood namen, om het te *breken*, zooals Zwingli wilde. In deze geheel andere inrichting van het Avondmaal schuilt dus wel degelijk een principieele tegenstelling. En dat onze Catechismus hier, ook wat de symboliek betreft, zich geheel aansluit bij de Calvinistische en niet bij de Zwingliaanse wijze van Avondmaalsviering, blijkt uit het antwoord op vraag 75. Als daar gezegd wordt, dat Christus bij het Avondmaal mij verzekerde, dat zijn lichaam zoo zekerlijk voor mij aan het Kruis geofferd en zijn bloed voor mij vergoten is, als ik met oogen zie, dat het brood des Heeren mij gebroken en de drinckbeke mij medegedeeld wordt, dan volgt daaruit, dat ik niet als geloovige het brood zelf breek, maar dat het mij gebroken worden moet. En nog sterker blijkt dit uit wat er op volgt: 'en dat Christus mijne ziel met zijn gekruisigd lichaam en vergoten bloed zoo zekerlijk tot het eeuwige leven spijs en laaf, als ik het brood en den beker uit des Dienaars hand ontvang en mondeling geniet', want ook dit kan alleen juist wezen, wanneer ik naar de Avondmaalstafel toega en de heilige teekenen van den Dienaar ontvang. Al deze symbolische uitdrukkingen zouden bij de wijze van Avondmaalsviering, zooals Zwingli die ingesteld had, haar eigenaardige betekenis verliezen; ze passen alleen bij de wijze van Avondmaalsviering, zooals Calvijn deze heeft ingesteld en ze later ook door onze Kerken is overgenomen.

Dr. H. H. K.

## Leestafel.

1. A. C. DUKER, Theol. Doct. GERBERTUS VORTIUS. Derde deel. Tweede stuk. Boekhandel en Drukkerij voorheen E. J. BRILL, Leiden 1913. De magistrale monographie van Dr. DUKER nadert haar voltooiing. Van haar derde deel, waarin VORTIUS' hoogleraarship wordt beschreven, zal het laatste hoofdstuk, te gelijk met de Registers op het gehele werk, het volgende jaar verschijnen.

Het 2e en 3e hoofdstuk van dit derde deel zagen, met de Bijlagen, onlangs het licht. Dat 2e hoofdstuk heeft tot titel: DE MEDER-PREDIKANT en loopt van bl. 103—175.

Als medepredikant is VORTIUS, die sedert 1634 hoogleraar te Utrecht was, den 12den Maart van 1637 in de Domkerk bevestigd.

Door kerkeraad en vroedschap, met klem en redenen daartoe aangevoerd, had toch Utrecht's primarius theologie professor zich ten laatste bereid verklaard, de plaats te vervullen van den in 1636 gestorven Dr. DENGANS. Evenwel had hij daarbij als beding gesteld, dat hij in die vacature, 'neffens eenen anderen' zou worden beroepen, opdat hij — 'vermits synen swaare academische occupationen' — geen deel zou behoeven te nemen aan allerlei 'kerkelijke, classicale en synodale vergaderingen', noch aan 'derselven commissies'.

En zoo is dan ook Dr. SCHOTANUS, getoepen om 'neffens' VORTIUS de zede predikantsplaats in te nemen, twee maanden later dan VORTIUS, te Utrecht de bediening aanvaard.

In dit 2e hoofdstuk nu wordt ons VORTIUS getekend als prediker, catecheet, zielzorger, en ook als kerkregeerder.

Wat dit laatste betreft, ofschoon hij krachtens het beding, niet verplicht was de vergaderingen van den Kerkeraad bij te wonen, bezocht hij, — 'ongetwijfeld met het doel, persoonlijk op den gang van zaken invloed te oefenen', zegt Dr. DUKER — die vergaderingen zeer geregeld.

Als blijk van zijn ijver als catecheet, vermeldt Dr. DUKER VORTIUS' zorg voor het onderwijs ook der weeskinderen. Geen grooter genot scheen er voor den professor te bestaan dan zelfs 'de kleinste kindertjes nederig en familier te onderrichten'. Uit GENTIANUS' LYCK-PREDIKATIE wordt daarbij aangehaald, dat wanneer buitenlandsche godgeleerden den beroemde in Utrecht bij dit werk opzochten, zij vonden: 'niet een kind van twaalf jaren, sittende in den tempel onder Rabbinen, maar een bedrager, man, staande onder veel min als twaalfjarige kinderen'.

Van het prediken en de overige pastorale werkzaamheden van den 'medepredikant' geldt, zoo schijnt zijn biografie op p. 140, dat hij,

hoewel slecht 'heele' beurt.

Dit hoofdstuk leenswaardig, heel het nu kan 'kants' arbeid Utrecht in haast strijd, waarvan DUKER

Het 3e hoofdstuk is de FAMILIE EN ZOENING.

Eerst vindt zijn gezin en van zijn vrouw teld. Een veel ook van bit iets van het poos ernstig zelf, dat Vo zich over het den en geer naar vader door vander moedelijkheid terug, die v loopen beeten. (p. 1)

Verder vindt ook te midden kennis met GENTIANUS en Eendelijk ringen.

Eerst aan Anna Maria gaan met D bladzijden van tusschen Vo JACOBUS KOK en SCHOOCK, ADMIRANDA, het einde van schrijving van zoening tuss hoogleraar 3

Ook in d DUKER schrij is ook van d en zijn de van den hist

Den lang d dit voormaar voor im D. G. Wisk oen Heilich vochten en Kampen.

Ik kan d dat even k predikanten, zorgers beho specialisten i en eindelijk denena', welk

De sexuele heid, wordt beschreven, zins kwaad, wel moest, e schreven w de soberheid

Wie van kan, doet n bij zijn Cate overloeg, v het daarin b meening is, moral, of e dat hij of i niets van be

De zaak t. De Wiss tot en driet

En dat, s brieven, die een vroeger MORAL VAN gevallen in d

Hij omsch 'We vond zonde tegen omstandighen zonde verlos Diech; daan de gedachte: tegen den M

Zonder n een christen zonder te b het Avondma eet ernstig i spreken, wa van de sex als geestelijk schrijver: zij wat zee zo de Schrift is

En dat m door de ge lijke zonde bestredene z kennis in d te hulp te k

Daar toe eerst negatie Geest niet b van een goe 12: 31 en H. Geest w

En zoo i komen, dat hij van de verlost, ook nog, tegen Avondmaal begon heeft

In de t Medema' ov

Terecht w over 't. Bij direkt in Avondmaal door plaats behoort ook

In dat op formeerd vo ragen verr Gods Wom malen geleer met stichtel in de plaat dat h.v. bij ia. Wel kor de gesimne hier in swa heeft dat ac

En wij acht hoog beg